

ARETE

Politik Felsefe Dergisi
Journal of Political Philosophy

Arete Politik Felsefe Dergisi | Cilt: 2, Sayı: 1, 2022
Arete Journal of Political Philosophy | Vol: 2, No: 1, 2022

Makale Gönderim Tarihi | Received: 12.04.2022
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 27.04.2022
Çeviri | Translation

www.aretjournal.org

“Erken Modernlik” mi, “Erken Sömürgecilik” mi?*

Ania LOOMBA**

(İngilizceden Türkçeye Çeviren: Utku ÖZMAKAS)***

“Rönesans” yerine “erken modernlik” teriminin kullanılmaya başlaması, zaman ve mekân mefhumları açısından –en azından parçası olduğum İngiliz çalışmaları disiplininde– kavramsal bir revizyona yol açmadı. “Rönesans”, açık bir biçimde –kendi geçmiş ve dünyanın geri kalanıyla ilişkisi bakımından imtiyazlı bir pozisyona sahip olduğu– Avrupa tarihi ve kültürüyle sınırlı bir kavramdı. Maureen Quilligan, “Rönesans, modernliğin doğuşu olarak sömürgeleştirildi” (10) demiş ve bu dönemin aslında pek de inşa edildiği gibi olmadığını ileri sürmüştü. O halde Rönesansı “dekolonize” etmeye

* Bu yazı daha önce “Early Modern or Early Colonial?” ismiyle *Journal for Early Modern Cultural Studies* dergisinin 14. cildinin 1. sayısında 2014 yılında yayınlanmıştır (ç.n.).

** Prof. Dr. | Prof. Dr.

İngilizce Bölümü, Pennsylvania Üniversitesi | Department of English, University of Pennsylvania.
loomba@english.upenn.edu

*** Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.

Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Uşak Üniversitesi | The Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Uşak University.

utku.ozmakas@usak.edu.tr

Orcid Id: 0000-0001-9671-4523

Doi: <http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.60>

Loomba, A. (2022). “Erken Modernlik” mi, “Erken Sömürgecilik” mi?. (Utku Özmakas, Çev.). *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 2(1). 58-65.

çalışırken şu soruları sormamız gerekiyor: Rönesansı kim ve neden sömürgeleştirdi? Farklı şekilde kavramsallaştırılabilecek *a priori* bir “Rönesans” var mı? “Rönesans” fikrini ve modernliğin niteliklerine dair egemen anlatıyı şekillendiren, zaman ve mekânı kavramsallaştırma yordamlarını önce ortaya çıkarıp sonra da tahkim eden bizatihi sömürgecilik tarihidir. O halde sömürgecilik ile (hem dönem hem de kavram olarak) “Rönesans” arasındaki derin ve organik bağın, bu anlatılarda tahrif edilmesi ya da üzerinin örtülmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Bu nedenle Rönesansı dekolonize etmek, yalnızca zamanla oluşan mevcut ve muhtelif küresel ilişkileri keşfetmeyi değil, aynı zamanda “Rönesans’ın inşa edilmiş hali” ile sömürgeci-kapitalist modernlik arasındaki bağlantıyı faş etmeyi de gerektirir.

“Erken modernlik”, potansiyel açıdan “Rönesans”a kadar Avrupa-merkezli bir terim olmamasına karşın, “bizim” modernliğimizle arasındaki farkı hasır altı eder. Dahası bu terim, küresel denkliği [*coevalness*] kendiliğinden tesis etmez; yakın döneme kadar Avrupa’da “erken modern” adıyla anılan yıllar, Güney Asya’da “ortaçağ” diye niteleniyordu, çünkü modernliğin Güney Asya’ya İngilizlerle birlikte geldiği kabul ediliyordu. “Modernlik”, tıpkı “Rönesans” gibi, Sanjay Subrahmanyam’ın “Avrupalı fikirlerin ‘yedeklenmiş’ [*internalist*] tarihçileri” (51) dediği ve Avrupa’nın kendi başına yeni düşünme biçimlerinin ve dünyada yaşamanın yeni yollarının adresi olduğunu ileri süren tarihçilerce tanımlanmıştı. “Rönesans” üzerine yürütülen bu türden çalışmalar, aynı zamanda Avrupa’nın geçmişine dair –ortaçağ uzmanlarının her geçen gün daha fazla karşı çıktığı– basitleştirilmiş anlayışları sağlamlaştırdı. Bu nedenle “çoklu” ya da “alternatif modernlikler” kavramı, Avrupa merkezli ilerleme, modernlik ve tarih mefhumlarını sorgulayan farklı postkolonyal düşünürler tarafından, bu kavramların sömürgecilik içerisinde ve sömürgecilik yoluyla nasıl şekillendiğini göstermek üzere tasarlanmıştı. Bu uzmanların çalışmaları, bariz nedenlerle “modernlik”in mekânsal ve zamansal paradigmalarına meydan okumakla –benzer amaçlarla– ilgilenen Avrupa ortaçağ uzmanları için de özellikle çekici olmuştur.

Ne var ki, çoklu modernlikler üzerine yürütülen araştırmalar, genellikle Avrupa merkezli gelişim modellerinin ortaya koyduğu ikiliklere ve hiyerarşilere dokunmadan bırakır. Bu nedenle Avro-Amerikan modernlik standart bir zaman [*clock time*], tarihsel bilinç, bilim ve ussallıkla ıralanırken, dünyanın geri kalanının (ve aslında ortaçağ

geçmişin) “modernlikleri” çoklu zamansallıklar, dinsel ve duyguyla şekillenir. İkiliklere dayanan bu düşünme biçimi, modernliğin kendisine dair alternatif bir kavramsallaştırma sunan “irtibatlı” [*connected*] uzmanlıkça da sınanır. Örneğin Subrahmanyam, Dipesh Chakravarty gibi postkolonyal tarihçilerin Avrupalı tarihyazımını eleştirme hevesi içerisinde tarihsel bilinci yine Batı’ya atfettiklerini iddia eder; ona göre bu tarihçiler, “Batılı-olmayanlar bağlamında bir bilgi biçimi olarak tarih ihtimalini yaratan unsurun Avrupa’nın genişlemesi ve hepsinden öte Batılı-olmayanın Batı tarafından sömürgeleştirilmesi süreci olduğunu” (26) ileri sürerler. Subrahmanyam on altıncı yüzyılda (Türkiye, Hindistan, Rusya, Meksika, Çin, İngiltere, Portekiz ve İspanya dahil olmak üzere) muhtelif yerlerde dünya tarihlerinin yazılışının izini sürer. Subrahmanyam, bu alandaki metinlerin bize “tarihin tek türü olmadığını, çok farklı şekillerde yazılabileceğini” gösterdiğini savunur (27-28). Bu tarihler bize, dünyanın farklı yerlerinde gelişen çoklu modernliklerden ziyade “modernliğin tarihinin bizzat küresel ve konjonktürel olduğunu, modernliğin önce Avrupa’da üretilip ardından da tüm dünyaya ihraç edilen bir tarih olmadığını” söyler (28). Elbette Avrupa’nın düşünme, resmetme vb. biçimlerinin dünyanın diğer bölgelerine doğru bir seyahate çıktığı ve bu hareketin tam tersi yönde de gerçekleştiği açıktır. Ne var ki, bu değiş tokuşlardan ilki kendisine imtiyazlı bir koltuk kapıp ikincisi de hasır altı edilince yalnızca nüvesi Avrupalı olan bir fikri tahkim etmekle kalmıyoruz; aynı zamanda Avrupa modernliğini “on altıncı yüzyıl dünyasının değişen çizgilerinden, Avrupa ile Asya arasındaki ilişkilerin artan hızından ya da Amerika ile Avrupa arasındaki ilişkilerin on altıncı yüzyıl zihinleri üstündeki emsalsiz etkisinden” de yalıtarak kavramsallaştırmış oluyoruz (Subrahmanyam 51). İrtibatlı tarihler, bilinç ya da ifade farklılıklarını dümdüz etmeyen tek bir küresel modernlik fikrini benimsememize olanak sağlar.

Gelgelelim “irtibatlı tarihler” üzerine yürütülen çalışmalar, bu tek küresel modernliğin sömürgecilik tavında dövüldüğünü ya da en azından büyük ölçüde sömürgecilikle birlikte şekillendirildiği gerçeğini her zaman dikkate almaz. Bu hususun altını çizmek, modernliği besleyen –genişleyen ve farklılaşmış– küresel hikâyelere ket vurmak ya da böylesi bir modernliğin her daim doğmak üzere kapıda beklediğini ileri sürmek manasına gelmez; aksine, aslında bu modernliğin ayyuka çıkardığı tarihsel süreçler ile küresel ilişkilere dair çetin sorulara dikkat etmeyi sağlar. Bu soruların en önemlisi şudur: Sömürgecilik ile kapitalizm arasında nasıl bir ilişki vardır? Sermayenin

birikimine ilişkin Marksist anlatı sömürgeciliğin tarihinin önemini azımsamış ve kapitalist ekonominin semirmesinde Avrupa'ya (bilhassa İngiltere'ye) öncü bir statü atfetmiştir. Marksist iktisat tarihçileri, Avrupa'da sermayenin doğuşunu analiz ederken, öncelikle belli Avrupa uluslarında oluştuğunu düşündükleri değişen sınıf ilişkilerine yoğunlaştılar. “Kapitalizme geçişin” bu iki veçhesini uzlaştırmanın –herkesin malumu olduğu üzere– bu kadar güç olmasının bir nedeni de budur. Avrupa ve bilhassa İngiltere’de, kapitalizme geçiş sürecinde zenginlik ile eşitsizliğin üretilmesinde ana rolü sömürgeler mi üstleniyordu? Yoksa feodalizmden kapitalizme geçiş, İngiltere’deki çitlemeler ve serflerin sözümlerine ona feodal bağlardan kurtulması sayesinde mi mümkün oldu?

1950’lerden 80’lere kadar kapitalizme geçişin yapısı ve nedenleri üzerine yürütülen hararetli tartışmaların merkezinde yer alan asli mesele buydu. Immanuel Wallerstein gibi dünya sistemi teorisyenleri ve Andre Gunder Frank gibi bağımlılık teorisyenleri küresel iktisada yoğun bir ilgi gösterince, onları eleştiren kimi isimler Avrupa’daki ve nihayetinde sömürgeleştirilmiş dünyadaki değişen sınıf ilişkilerini anlamak uğruna iktisadi dönüşümlerde uluslararası ticaretin önemini abarttıklarını iddia ettiler.¹ Mesela Robert Brenner, “on yedinci yüzyılın sonuna kadar İngiltere nüfusunun yaklaşık yüzde 40’ının tarımsal istihdam alanını terk edip büyük kısmının endüstriyel arayışlara girmesine olanak sağlayan (...) bu kalkınma süreçlerinin kökeninde” dünya ekonomisinin değil, “tarımsal gelişmenin” olduğunu öne sürdü. Brenner, İngiltere’deki endüstriyel büyümenin denizaşırı ticaret sayesinde canlandığını kabul etse de, “bu türden ihracata dayanan hamlelerin Avrupa’da ortaçağ ve erken modern dönem boyunca zaten yaygın olduğunu, ancak varlıklarını idame ettirmeyi başaramadıklarını” öne sürdü (1985: 52). Dolayısıyla denizaşırı mübadelenin etkisini şekillendiren unsur, değişen sınıf ilişkileri ve marjinal köylülerin önemli bir kısmının topraklarını terk etmesiydi; tam tersi değil. Dünya sistemi teorisyenleri, dünya pazarındaki adaletsiz mübadelenin Batı Avrupa’nın güçlü devletlerince hem Doğru Avrupa’da hem de dünyanın geri kalanında yer alan daha zayıf devletlere dayatıldığını ileri sürdüler. Jason Moore’un ifade ettiği üzere, Brenner, Sweezy ve Wallerstein’in parçası olduğu bu tartışma “dünya solu için ciddi siyasi sonuçları olan önemli bir teorik soruyu barındırıyordu.” Moore kapitalizmin

¹ Örneğin, bkz. Brenner, “Origins”; Sweezy, “Comment” ile Brenner, “Reply” ve DuPlessis.

yalnızca küresel olmakla kalmayıp aynı zamanda değişmez bir durummuş gibi düşünüldüğü bir çağda yaşadığımız için “kapitalizmi tarihselleştirme –yani kapitalizmi yalnızca ekonomi politik bir sistem olarak değil, aynı zamanda tarihsel bir sistem, yani belli bir zaman ve mekânda doğan ve bir gün tarih sahnesinden silinebilecek bir sistem olarak da kavrama– görevinin bugün sol için dünkünden çok daha önemli olduğunu” (97) öne sürer.

Andığımız tartışmanın vuku bulduğu zamansal ve mekânsal arenanın kapsamı, Asya üzerine kaleme alınan ekonomik tarih çalışmaları sayesinde genişledi. Fernand Braudel, Wallerstein’in on altıncı yüzyılı hem kapitalizmin hem de dünya ekonomisinin beşiği olarak kabul etmesine karşı çıkmış, kapitalist unsurları içeren Avrupa temelli bir dünya ekonomisinin ortaçağda da görülebileceğini öne sürmüştü. Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl* kitabında bu fikri yeniden ele almıştı. Janet Abu-Lughod, Andre Gunder Frank, Jack Goody, Kenneth Pomeranz ve L. Bin Wong çalışmalarıyla kolektif şekilde bu öneriyi çok daha ileri götürerek, on sekizinci yüzyıla kadar Avrupa ile Asya arasında ciddi bir ekonomik fark olmadığını iddia etti. Wong’un ifade ettiği üzere, “Avrupa’nın dönüşümüne ilişkin daha önceden yapılmış geleneksel açıklamaların bazıları artık ikna edici değil, zira dünyanın başka bölgelerinde de açıkça mevcut olan bazı fenomenleri Avrupa’ya özgüymüş gibi değerlendiriyorlar” (83). Şayet durum buysa o zaman Avrupa’nın “dünya tarihini canavar misali şekillendiren” (akt. Arrighi 11) o unsura dönüşmesini sağlayan nedir?

Gerçekten de tek bir küresel modernlik varsa bu çok önemli bir sorudur. On altıncı ve on yedinci yüzyıl İngiltere’si üzerine çalışan uzmanların, İngiltere’nin bu dönemde henüz küresel bir sömürge gücüne sahip olmadığını vurgulamaları ve emperyal tahakküm yerine İngiliz (ve aslında Avrupa’nın) küresel ticaretine odaklanmaları artık alelade bir yaklaşım. Erken dönem sömürgecilğe dair anakronik formülasyonlardan kaçınmak önemli olsa da, ticaret ve sömürgeciliğin tarihini birbirinden ayırmak, her iki dinamiği de karartmak demektir. Walter Cohen “sömürgecilik ve Rönesans literatüründeki pek çok önemli yaklaşımın denizaşırı genişlemede iktisadın olası belirleyici rolü hususunda dahi henüz uzlaşmaya varamadığını” (128) söylerken haklıdır; ancak İngiltere’de ekonomiye ve sınıf oluşumuna dikkat kesilenlerin, kapitalizmin inşası esnasında sömürgecilik, imparatorluk ya da ırkın olası belirleyici rolü hususunda da uzlaşmadıkları aynı ölçüde

doğrudur. Bu literatürün eleştirmenlerinin (dikkate değer birkaç istisna dışında) erken dönem modern ekonomiyi anlama biçimleri Wallerstein’in “dış” vurgusundan ziyade Brenner’in “iç” vurgusuyla şekillenmişti. Oysaki sermaye ile imparatorluk tarihleri –iç içe geçme biçimleri son derece karmaşık olsa da– iki ayrı koldan yürüyormuş gibi düşünülemez. Aslına bakılırsa Brenner, dünya piyasasını İngiliz kapitalizminin belirleyicisi olarak görmeye yönelik itirazlarına rağmen, *Merchants and Revolution* kitabında İngiliz devletinin son kertede uluslararası ganimetlere göre şekillendirildiğini ve bu ganimetlerin peşine düştüğünü gösterir.

Braudel’in sorusuna yanıt verebilmek için sömürgeciliğin sona erdiği yıllarda hem entelektüeller hem de aktivistler tarafından gündeme getirilen başka bir noktayı da anımsamamız gerekiyor: Ne kapitalizm ne de emperyalizm ırk ideolojilerine gönderme yapmadan anlaşılabilir. Bugün ırksal farklılığın tarihleri, –bilhassa ırksal farklılığın hatalı bir biçimde sömürgeciliğin aracısı değil, ürünü olarak anlaşılmasından ötürü– genellikle uluslararası ticaret ve sömürge ağlarının kuruluşuna ilişkin analizlerde parantez içine alınıyor. Dolayısıyla son on yılda Shakespeare’in döneminde İngiltere henüz bir imparatorluk olmadığından Afrikalıları, Müslümanları ve diğer Doğulu insanları temsil ederken erken modern dönemde ırkla ilgili oyunları analiz etmenin anakronik olduğunu defalarca işittik. Ne var ki ideolojiler, edebi metinlerde basitçe yansıtılmadığı gibi, sadece müesses iktisadi ve politik ilişkileri de takip etmez. İrksal ideolojilerin, sınıf ve toplumsal cinsiyet tarihlerini de aydınlatan ve açıklayan uzun soy çizgileri vardır. Ayrıca bu tarihler, genellikle Avrupalı olanlar ile olmayanlar arasında olduğunu varsayabileceğimiz her türden sağlam ikili karşıtlığı bulandıracak bir şekilde küresel olarak seyahat ederler. Edebi metinler de tam olarak bu bulanıklıkların izini sürmemize olanak tanır, zira bunların en yerel olanları bile büyük bir dünyanın ve aynı zamanda geçmiş, şimdi ve gelecek gibi çok sayıda zamansallığın izlerini taşır. Bu nedenle edebiyat eleştirmenleri, iktisat tarihçilerinin anlatılarını daha girift hale getirmek ve Avrupa’nın nihayetinde “dünya tarihini canavar misali şekillendiren” öge haline geldiği bazı süreçlere anlık bakışlar atmak için mükemmel bir konumu işgal eder.

Elbette belli bir zaman ve uzamdaki en zengin edebiyatın bize sağladığı zamansal, uzamsal ve ideolojik perspektiflerin sınırları vardır; İngiliz edebiyatı ve kültürünün ufkunu genişletmek için gösterilen harikulade çabalara rağmen, bugün terminoloji

sorununu tartıştığımız disiplinin formasyonu dar görüşlülüğünü korumaya devam etmektedir. İngiliz çalışmalarının büyük kısmında Rönesans’ın –öğrenme yükünü sırtımızda taşıdığımız– Avrupalı ve Hıristiyan olmayan biçimlerini kavramayı sağlayacak en bariz yollar bile –en azından lisans öğrencilerine öğretildiği haliyle ve çoğu yüksek lisans öğrencisinin yetiştirilme tarzı açısından– karanlıkta kalmıştır.

Dahası, “Rönesans”tan “erken modernlik” teriminin kullanılmasına geçişte görüldüğü üzere, terminolojideki bir değişikliğin bakış açılarını gözden geçirmeye yol açacağı bile şüphelidir. Yine de “erken modern” yerine “erken sömürge” ifadesini kullanmak, modernliği şekillendiren soy çizgilerini ve hatta şiddeti göz ardı etmeyi olanaksızlaştırabilir.

Kaynakça

Arrighi, Giovanni. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. Londra: Verso, 1994.

Brenner, Robert. “The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism”, *New Left Review* I.104 (1977): 25–92.

Brenner, Robert. “Reply to Sweezy”, *New Left Review* I.108 (1978): 95–96

Brenner, Robert. “Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre Industrial Europe”, *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-industrial Europe*. Ed. T.H. Aston ve C.H.E. Philpin. Cambridge: Cambridge UP, 1985. 10–63.

Brenner, Robert. *Merchants and Revolution: Commercial Change, Political Conflict, and London’s Overseas Traders, 1550–1653*. Londra: Verso, 2003.

Cohen, Walter. “The Undiscovered Country: Shakespeare and Mercantile Geography”, *Marxist Shakespeares*. Ed. Jean E. Howard ve Scott Cutler Shershow. Londra: Routledge, 2001. 128–58.

DuPlessis, Robert S. *Transitions to Capitalism in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge UP, 1997.

Moore, Jason W. "Nature and the Transition from Feudalism to Capitalism", *Review* (Fernand Braudel Center) 26.2 (2003): 97–172.

Quilligan, Maureen. "Theodor De Bry's Voyages to the New and Old Worlds", *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 41.1 (2011): 1–12.

Subrahmanyam, Sanjay. "On World Historians in the Sixteenth Century", *Representations* 91.1 (2005): 26–57.

Sweezy, Paul. "Comment on Brenner", *New Left Review* I.108 (1978): 94–95.

Wong, R. Bin. "Early Modern Economic History in the Long Run", *Science and Society* 68.1 (2004): 80–90.